

valkhofnieuws

18e jaargang nr. 1

Colofon Valkhofnieuws

Valkhofnieuws: Verschijnt 4 x per jaar en is een uitgave van de Valkhofvereniging.
ISSN-nr.: 1382-3760

Redactieadres: Valkhofnieuws
P/a.: M. Vollebregt
Groenestraat 28
6669 DS DODEWAARD

Redactieleden: H. Schoonwater
A. Janssen
M. Vollebregt (hfd. red.)

Artikelen: Aanleveren -indien mogelijk- op diskette (WP 5.1)
De redactie kan artikelen inkorten of niet plaatsen.

Valkhofvereniging

Lidmaatschap: Postbus 1390 6501 BJ NIJMEGEN

Contributies: f 25,- per jaar (65+ f 20,- v.a. 2e jaar)
Postbank 44.38.363 t.n.v.
Valkhofvereniging Nijmegen.

Valkhofkapel: Conservator: drs. E.F.M. Boshouwers
Groenewoudseweg 49
6524 TP NIJMEGEN
Tel.: 024 - 3232587

© NIETS UIT DEZE UITGAVE MAG WORDEN VERMENIGVULDIGD EN/OF OPENBAAR GEMAAKT WORDEN DOOR MIDDEL VAN DRUK, FOTOKOPIE, MICROFILM OF OP WELKE WIJZE DAN OOK, ZONDER VOORAFGAANDE TOESTEMMING VAN HET BESTUUR VAN DE VALKHOFVERENIGING.

HERBOUW VAN HET VALKHOF : EEN GESCHENK VOOR NIJMEGEN BIJ DE EEUWWISSELING

Voorwoord - Maurice Vollebregt

In de maanden die liggen tussen het uitkomen van het vorige Valkhofnieuws en het nummer dat nu voor U ligt, is het initiatief om de Valkhofburcht te herbouwen in een stroomversnelling terecht gekomen. Leden die in Nijmegen of omgeving wonen hebben dat al uitgebreid via de kranten kunnen volgen. Een aantal keren wist het Valkhof zelfs door te dringen tot de landelijke pers!

In het laatste nummer konden we U al de eerste informatie rond de plannen geven. Daarna is het snel gegaan: met man en macht werd er door de Valkhofvereniging, de ontwikkelaar en enkele gerenommeerde bedrijven gewerkt aan een adembenemende multimedia-presentatie van de voorgenomen herbouwplannen.

De eerste 'opvoering' van die presentatie werd op 19 december 1995 in de burgerzaal van het Nijmeegse stadhuis gehouden, zodat het gemeentebestuur als eerste uitgebreid over het initiatief geïnformeerd kon worden. De professionele opzet van de presentatie -gedeeltelijk computergestuurd en ondersteund met muziek, beeld en geluid- maar ook de doortimmerdheid van de plannen zélf kon op veel waardering rekenen.

Inmiddels staat 'de burcht der burchten' prominent op de politieke agenda. Op 12 juni zal het plan behandeld worden in de gemeenteraad; voor de Valkhofvereniging breken dus spannende tijden aan.

Centraal in de plannen staan 'behoud van de historische waarde, versterking Nijmeegs imago, sluitende financiering en dito exploitatie'. Park en burcht blijven zoveel mogelijk voor het publiek toegankelijk. Om onze leden ook buiten de Nijmeegse regio in kennis te stellen van de plannen, is dit Valkhofnieuws een echt herbouwnummer geworden, boordevol

informatie rond de plannen. Gedeeltelijk was deze informatie ook al te lezen in de speciale Valkhofbijlage van het Nijmeegse weekblad 'De Brug'.

Tot slot is het leuk om even te wijzen op een ander herbouwproject. Bijna 400 jaar geleden brandde in Londen op de zuidoever van de Thames het ronde 'Globe Theater' af (foto zie pag. 9) staat er op precies dezelfde plaats een zojuist voltooide reconstructie van dit Shakespeare-theater. De vakwerk-wanden zijn opgetrokken van Engels eikenhout, en voor het eerst sinds eeuwen heeft een gebouw in Londen weer een rieten dak. Deze zomer worden de eerste voorstellingen van de werken van Shakespeare in dit theater opgevoerd voor het publiek. De kaarten zijn al maanden uitverkocht. Londen heeft duidelijk een stukje cultuur teruggekregen.

Zo zien we maar weer: lokale tegenstellingen kunnen en moeten overbrugd worden om een project van de grond te tillen dat van nationale allure is. Met een goede onderbouwing en ondersteuning van gerenommeerde bedrijven en instanties zoals de Rijksdienst voor de Monumentenzorg moet dat mogelijk zijn!

Speciale dank is verschuldigd voor de tekstbijdragen aan Studio Imago, Laverbe, R. Lubbers en F. Boshouwers alsmede aan Beerten Hakvoort & Mandersloot.

HERBOUW HET VALKHOF - HET VERLEDEN VOORBIJ

Sinds in 1796 de Valkhofburcht op last van de Provincie Gelderland werd afgebroken, is er in Nijmegen behoefte geweest aan herbouw van de burcht. Het was niet alleen in de laatste decennia de Valkhofvereniging, die met dit specifieke doel werd opgericht (1978) en deze gedachte heeft uitgedragen, maar reeds lang daarvoor in de jaren vijftig en de jaren dertig waren er groeperingen, die om herbouw hebben gevraagd.

Het waren niet de minsten onder de Nijmeegse burgers die deze plannen hebben opgevat. Zo was er de stadsarchitect Charles Estourgie, die er in de jaren dertig voor ijverde de burcht aan Nijmegen terug te geven. Vele tekeningen heeft hij gemaakt op basis van bronnenstudie onder andere van de hand van Jan Jacob Weve en van de vele afbeeldingen, zoals schilderijen, etsen, gravures en tekeningen uit lang vervlogen dagen, waarvan die van Hendrik Hoogers als toppers mogen worden beschouwd.

Dat Estourgie's zoon Hubert betrokken was bij de oprichting van de Valkhofvereniging is dan ook niet zo vreemd. Deze heeft op zijn beurt als beeldend kunstenaar weer het nodige toegevoegd aan de studies van zijn vader. Met name onderzoek naar de verdwenen interieurs van het bouwwerk op basis van diepgaande observatie van de exterieurafbeeldingen heeft een goede bijdrage geleverd aan kennis omtrent de burcht.

Geen financieel risico

De Valkhofvereniging heeft meerdere malen, laatstelijk in 1987 initiatieven ontplooid met betrekking tot de herbouw van de burcht. In die periode kon het niet lukken, omdat onder andere een goede financiële onderbouwing ontbrak. Dit alles heeft bij de toenmalige besprekingen het lot van de plannen negatief bepaald.

Anno 1995 - tweehonderd jaar na de door

Nijmegen verfoeide afbraak - zijn er nieuwe plannen ontwikkeld. Deze onderscheiden zich in belangrijke mate van eerder gemaakte plannen. Het is namelijk van eminent belang dat de plannen financieel in orde zijn. Dat wil zeggen dat er een zodanige grondslag is, dat het stichtingskapitaal privaat wordt opgebracht. Tevens is er sprake van een gezonde lange-termijn-exploitatie, waaruit de kapitaalslast wordt betaald aan de belegger. Deze fungeert bovendien als waarborg, zodat het risico niet voor de burgerij is.

De stichtingskosten zijn gegarandeerd door de bemoeienissen van de bouwheer, de Koninklijke Woudenberg Ameide, die - geruggesteund door haar moederbedrijf Strukton - voor deze zaak de risico's neemt. Risico's evenwel, die er in feite niet zijn. De projectontwikkelaar ICE Ontwikkeling en haar partners hebben een uitgewogen formule aangeleverd, die zij gezamenlijk met landelijk erkende deskundigheid zullen uitwerken.

Projectfinanciering

De angst dat de Gemeente Nijmegen voor de kosten mag opdraaien is ongegrond, omdat de financiën in het kader van een zogenaamde PPS-constructie worden verkregen: 70% wordt opgebracht door private bedrijven en 30% door fondsen, die daarvoor kunnen worden aangeboord. Daarbij moet worden gedacht aan onder andere de Europese Unie (Brussel).

Deze subsidies kunnen worden verkregen dankzij het bovenregionale karakter van het project en tal van andere aspecten, die betrekking hebben op de uniciteit van dit project. De subsidies kunnen niet voor andere projecten worden aangewend; zij zijn 'geoormarkt', hetgeen betekent, dat zij slechts gelden voor het onderhavige project.

Nijmegen als Europees handelscentrum

Het bovenregionaal belang is gelegen in het feit dat in de genoemde formule sprake is van activiteiten die Nijmegen weer in zijn oude glorie van Europees handelscentrum herstellen. Immers, al in de Romeinse tijd, maar ook in de Karolingische periode en daarna in de late Middeleeuwen, was Nijmegen een bekende plaats op de kaart van Europa.

Koningen en keizers, hertogen en graven hebben vanuit het Valkhof stad en land bestierd en daarmee glans gegeven aan Nijmegen als stad en handelscentrum.

De Valkhofburcht was in dit verband het signum (= teken) van bovenstedelijke waarde. Met het verdwijnen van dit teken van kracht en waarde daalde ook het zelfrespect en het gevoel van eigenwaarde van Nijmegen. De stad werd gelijk geschakeld met andere steden van vergelijkbare omvang. De formule die de basis vormt van de recente herbouwplannen biedt evenwel de mogelijkheid om Nijmegen terug te plaatsen op het Europese handelsniveau waar zij gedurende eeuwen haar identiteit aan ontleende.

Exploitatie en spin-off

Wat zijn de fundamenteën van het geheel? We spreken van nevenschikkende en elkaar positief ondersteunende activiteiten in de vorm van *speciality* expo's, hotelac-

commodatie en catering, met daaromheen hoogwaardige detailhandel en thematische horeca-activiteiten.

Bij expo's moet worden gedacht aan internationale contacten tussen ondernemers. Dit zakenverkeer betreft niet het doorsneeproduct, maar juist datgene wat vernieuwend van karakter is. Daarnaast komt er een viersterren hotelaccommodatie met een hoge bezettingsgraad door zakelijke bezoekers. Een restpercentage zal worden ingevuld door passanten die in de ambiance van de burcht willen vertoeven. Diepgaand onderzoek door het NRIT (Nederlands Research Instituut voor Recreatie en Toerisme) en Akkersdijk Consultants heeft die verwachting met cijfers onderbouwd.

De Nijmeegse middenstand kan zijn voordeel doen met het kwalitatief hoogwaardige handels- en horecaverkeer in de burcht. Hetzij door directe participatie, hetzij door in te haken op de *spin-off* (= uitstraling naar de stad) ervan. Er zullen immers meer mensen naar de burcht komen en dus ook het centrum van Nijmegen aandoen.

Werkgelegenheid

Een belangrijk economisch aspect van het project voor Nijmegen en omgeving is de werkgelegenheid. Met de bouw zijn op jaarbasis 350 arbeidsplaatsen gegarandeerd gedurende de gehele ontwikkelperiode. Maar belangrijker nog voor stad en omgeving zijn de 180 arbeidsplaatsen op jaarbasis voor de lange termijn. Voor een stad als Nijmegen met een hoog werkloosheidspercentage is dit een niet gering gegeven. Overigens staan tegelijkertijd leerplaatprojecten op stapel, waarin het ambachtelijk werken door ouderen aan jongeren wordt doorgegeven, zodat historisch waardevolle vakbekwaamheid voor de toekomst kan worden bewaard.

Daarnaast is op basis van vergelijkbare ontwikkelingen elders een toename van bedrijven te verwachten die zich in de directe omgeving van het handelscentrum willen vestigen.

De terugkeer van de Valkhofburcht met een dergelijke handelsfunctie veroorzaakt naar verwachting een magneetwerking naar bovenregionale contacten tot zelfs op Europees niveau.

Mobiliteit

Andere neveneffecten voor de stad - met name voor de binnenstad - zijn niet te verwaarlozen. De driehoek Kelfkensbos, de Benedenstad (Waalkade) en de binnenstad (Centrum 2000) zal aan mobiliteit en onderlinge samenhang winnen door het ankerpunt van de burcht. Moderne mobiliteitsystemen zullen de Waalkade, de burcht, het Kelfkensbos (museum) en de binnenstad met elkaar verbinden. Voorstudies door de (landschaps-) architecten Derks en Kol garanderen een goede afstemming van de onderdelen op elkaar.

Een met de computer gemanipuleerde impressie van Waalkade met burchtmaquette. Léon Wennekes i.s.m. Hein van Brienen, Antoon Janssen, Combi Verweij en 'Image and Imagination'.

Positief voorstel College van B&W

Waarom zo'n sterke aandacht voor de economisch-commerciële aspecten? Nadrukkelijk moet gesteld worden, dat de herbouw van de burcht slechts dan mogelijk is, als er een goede economische basis aanwezig is. Zonder deze onderbouwing blijft het project een luchtkasteel.

Het particuliere initiatief (Valkhofvereniging + ICE Ontwikkeling) tot herbouw van de Valkhofburcht garandeert - naast cultuurhistorische en toeristische aspecten - een dergelijke economische basis en verdient dan ook ten volle te worden ondersteund.

Het College van B&W van de Gemeente Nijmegen heeft inmiddels het besluit genomen om dit plan op zijn merites te onderzoeken en bij voorbaat kans van slagen te gunnen. Dit heeft geresulteerd in een positief voorstel aan de Gemeenteraad. Een stadsraadpleging om te toetsen wat er ten aanzien van dit plan onder de Nijmeegse bevolking leeft, is in voorbereiding.

HET VALKHOF IN DE 21E EEUW

De plek waar de Valkhofburcht zal worden herbouwd, is nu nog een park. Dit park ligt wat uit de loop en trekt daarom vrij weinig bezoekers, zeker na zonsondergang (wanneer bent u er voor het laatst geweest?). De grote aantrekkingskracht van de plek is het uitzicht. Het belangrijkste uitzichtterras is wegens vandalisme helaas al maandenlang afgesloten voor het publiek.

In het park staan nog enige belangrijke delen van de vroegere burcht, met name de St.-Nicolaaskapel en de ruïne van de St.-Maartenskapel. Als de plannen van de Valkhofvereniging doorgaan, zal op deze plek de burcht herbouwd worden bovenop een stelsel van ondergrondse gewelven. De bovengrondse bouw zal gebeuren volgens het oude bouwplan en met de originele materialen. Een architect van naam zal zorgen voor een perfecte inpassing van de noodzakelijke en de gewenste twintigste-eeuwse elementen. Hoe ziet het Valkhofcomplex in het jaar 2005 eruit? Wij nemen u mee voor een rondleiding.

De omgeving

1. Richting Burchtstraat en winkelcentrum
2. Het Kelfkensbos, voorplein van het nieuwe museum én van de Valkhofburcht. Geen tochtgat meer, maar een groot, besloten stadspan zonder geparkeerde auto's. Die staan in de ondergrondse parkeergarage voor 600 voertuigen.
3. Brug over de groene, dieper gelegen Voerweg, die het Valkhof scheidt van het Kelfkensbos.

Boven de grond

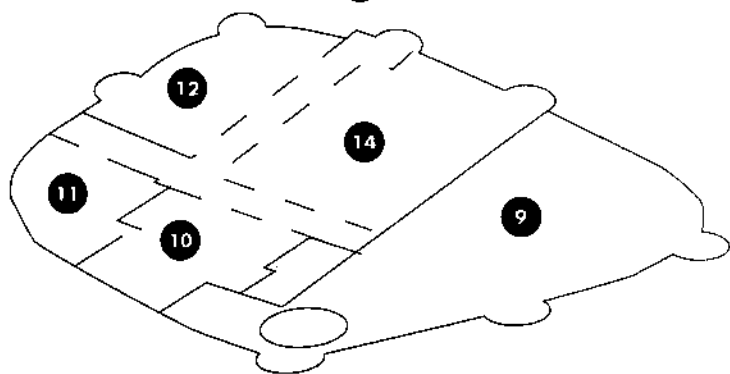
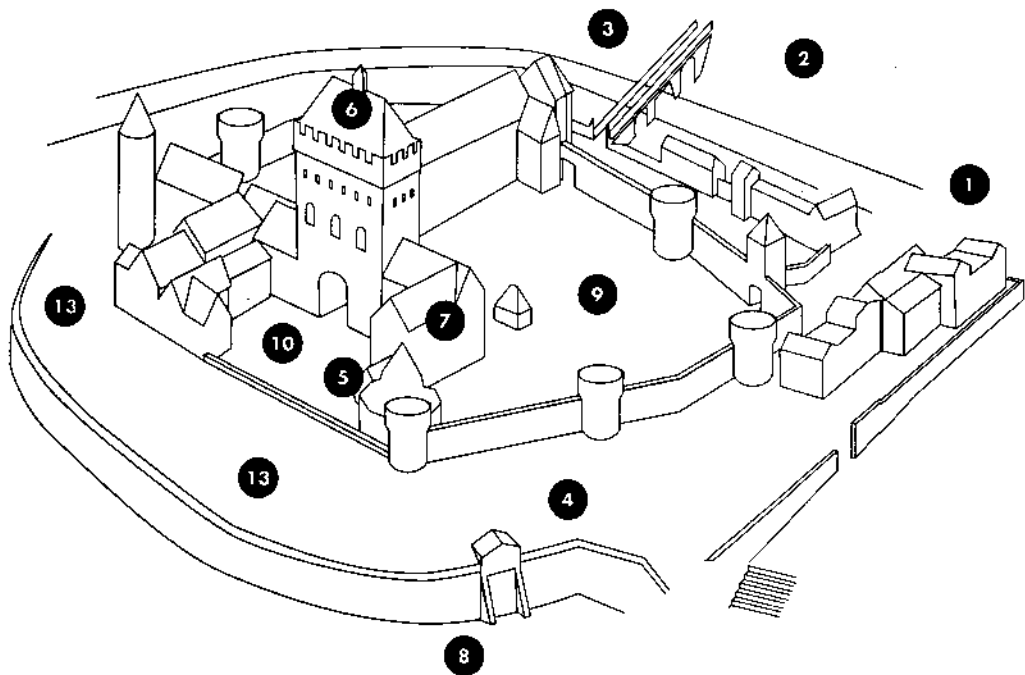
4. Wandelen over de burchtmuren is mogelijk! De torens krijgen een aantrekkelijke bestemming. Gedeeltelijk binnen en gedeeltelijk buiten de muren, op de verwaarloosde plek naast de trappen bij het casino komt een hotel.
5. De Nicolaaskapel; dit is het oudste gedeelte van het complex en blijft onder beheer van de Valkhofvereniging
6. De Reuzentoren; omloop en panoramakamers, zeventig meter boven de rivier, met een ongelooflijk mooi uitzicht over stad en land.
7. De burchtgebouwen krijgen verschillen-

de bestemmingen. Er komen ruimtes met een culturele invulling, een hotel, cafés, restaurants en kleine winkeltjes waarin nieuwe of exclusieve artikelen bij het grote publiek worden geïntroduceerd. Gezellig, maar niet kneuterig.

8. Rollend tapijt tussen Waalkade en Valkhof; de eerste verbinding tussen beneden en bovenstad die voor alle bezoekers een comfortabele oplossing is.
9. Het parkplein met hoge bomen.
10. Het stadsterras heeft een sfeer als op het Koningsplein, maar dan wel met een fantastisch uitzicht over de Waal en de Betuwe: het balkon van de stad.
11. De terrastuin: een oase van stilte en een fraai uitzicht tussen de bomen door. Dit is de enige plek waar een kopje koffie verplicht is.
12. De parktuin geeft rust en beschutting. Veel gras en groen. Sfeervol als een beghijnhof.
13. De groene kraag: de hellingen van de heuvel zijn voor een deel begroeid met hoge bomen. Deze groene kraag is een integraal deel van het plan en zal met zorg in stand worden gehouden.

Een met de computer gemanipuleerde impressie van Waalkade met burchtmaquette.
Léon Wennekes i.s.m. Hein van Brienen, Antoon Janssen, Combi Verweij en 'Image and Imagination'.

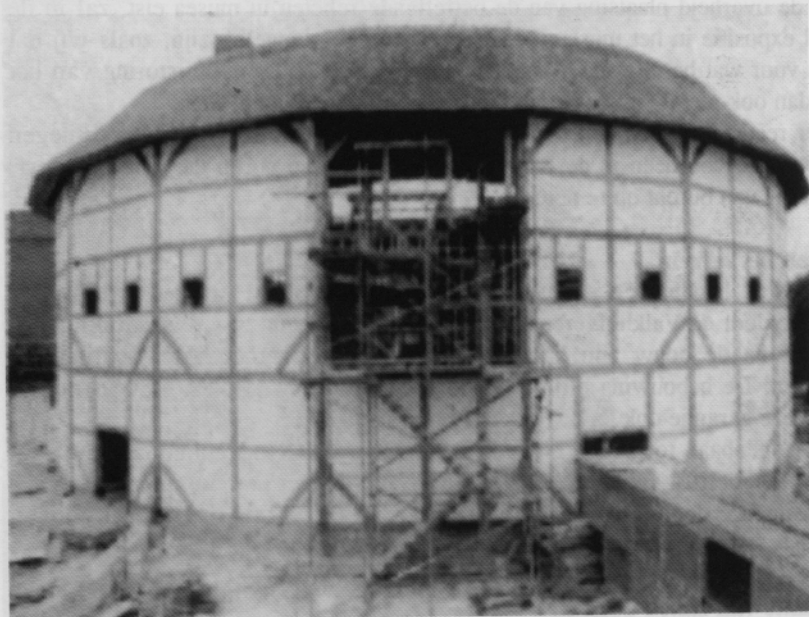
Onder de grond

14. Een stelsel van omvangrijke gewelven. Hier kunnen allerlei activiteiten plaatsvinden: beurzen, concerten, grote exposities en presentaties. De culturele activiteiten die de laatste jaren af en toe op het Valkhof plaatsvinden (zoals de Valkhof Affaire), zijn niet meer afhankelijk van het klimaat. Ze kunnen buiten, maar ook binnen gehouden worden.

Ondergronds zal ook een permanente beurs worden gevestigd. Hier kunnen importeurs en groothandelaars in kwaliteitsconsumptiegoederen hun zakelijke klanten bereiken. Het zijn deze exclusieve importeurs die ook winkeltjes zullen inrichten in het bovengrondse gedeelte van het complex. Het ondergrondse gedeelte is niet dag en nacht vrij voor het publiek toegankelijk, maar zal alleen worden opengesteld bij grootschalige publieke evenementen.

15. Ondergronds zitten ook veel van de voorzieningen die vroeger in een burcht niet voorhanden waren, maar die - vanwege veiligheid en comfort - tegenwoordig wel op prijs worden gesteld. Er is voorzien in de bouw van een kleine parkeergarage, met name voor hotelgasten.

16. Interessante vondsten onder de grond zullen niet worden verwoest, maar worden juist met liefde opgenomen in het nieuwe bouwwerk, waar ze toegankelijk zullen zijn voor het publiek. Het gaat hierbij niet alleen om eeuwenoude overblijfselen. Ook de nu ontoegankelijke, ondergrondse versterkingen uit de Tweede Wereldoorlog kunnen daarvoor in aanmerking komen.

Globe theater te London - na vier eeuwen uit de as herrezen.

Foto: Andrew Wong

Het College van B&W, maar ook de Valkhofvereniging, heeft voorwaarden geformuleerd, die bij herbouw in acht moeten worden genomen.

Cultuurhistorie

De herbouwde burcht moet aan cultuurhistorische voorwaarden voldoen. Op wetenschappelijke gronden kan de burcht geen kopie worden van de burcht van 1795. Toch mag in de bouw de sfeer van de oorspronkelijke burcht niet ontbreken. Dit wordt onder meer bereikt door het herstel van de bouwmassa en de *skyline* uit die periode. Een architectenkoppel van internationale faam met kennis van historisch verantwoord bouwen én van moderne vormgeving moet gestalte geven aan het geheel; uiteraard in goed overleg met de ontwikkelaar, de Valkhofvereniging, de gemeentelijke overheid, de Rijksdienst voor de Monumentenzorg, de Rijksdienst voor Oudheidkundig Bodemonderzoek en de historische vereniging Numaga. Een en ander krijgt vorm in de samenstelling van een begeleidingscommissie c.q. commissie van toezicht.

Archeologie

Het archeologisch onderzoek krijgt speciale aandacht. Er is alle ruimte voor onderzoek, zowel vóór, tijdens als na de bouw. De gegevens uit het onderzoek (de beschrijving), maar ook de vondsten (relicten) zullen voor zover mogelijk op de plaats zelf worden geïncorporeerd, zodat ter plekke kan worden ervaren wat de historische betekenis van de locatie is. Waar de overheid plaatsing van de betreffende relicten in musea eist, zal in de directe nabijheid expositie in het museum op het Kelfkensbos mogelijk zijn, zoals wij dat nu reeds kennen voor wat betreft onder andere de Romeinse vondsten. Verstoring van het bodemarchief is dan ook niet de juiste benadering; zorgvuldigheid voor alles.

Overigens zijn er reeds contacten met de afdeling bouwkunde van de Gemeente Nijmegen om de bouwresten, die voorheen in de Barbarossaruïne lagen en nu op de gemeentewerf, ook weer in de bouw van burcht op te nemen.

Openbaarheid van het terrein

Andere eisen, zoals de handhaving van het park en de openbaarheid van het terrein voor het publiek, worden door de Valkhofvereniging en de gemeente zeer zwaar benadrukt.

Het park herkrijgt na de bouw zijn karakter en zal ook zijn groene kraag buiten de walmuren behouden. De bebouwing blijft bovendien binnen de 70% (park) - 30% (bouw) grens, waardoor deze garantie ook kan worden afgegeven.

Het terrein blijft openbaar toegankelijk en wordt zelfs veiliger en comfortabeler. Het uitzicht op de Waal en de rust van het park kan blijvend en zonder kosten worden genoten. Wil men echter vanaf de donjon (de hoge toren) het uitzicht genieten, dan zal dat kunnen op basis van normale zakelijke verhoudingen.

Gezonde combinatie van zaken doen en cultuur

Inpandig kan door het publiek gebruik gemaakt worden gemaakt van deels openbare exposities en detailhandelsactiviteiten. De beleving van de plek zal voor menigeen aan waarde

winnen, zowel voor de individuele bezoeker als voor groepen bij publieke activiteiten, zoals de Valkhof Affaire, het Vertelfestival, de Waalkade-concerten en nog nader te formuleren mogelijkheden. Overigens blijven deze culturele manifestaties niet beperkt tot de openlucht. Ook ondergronds - op een vloeroppervlak van circa 3000 vierkante meter - kunnen grootschalige, maar kwalitatief hoogstaande producties worden gerealiseerd: zaken doen en cultuur in een gezonde combinatie.

Monumenten

De beleving van de twee monumenten, de St.-Nicolaaskapel en de Barbarossaruïne, zal aan waarde winnen, omdat zij - gerestaureerd en beter geconserveerd - de kern van de burcht zullen vormen en dankzij een beter beheer door grotere groepen kunnen worden bezocht. De St.-Nicolaaskapel behoudt zijn karakter onder regie van de Valkhofvereniging. Vanuit de dan beschikbare vicariswoning zal dat beheer optimaal vorm kunnen krijgen. De historie van Nijmegen vindt daarin nog meer haar kracht en uitstraling.

De Kapel is in februari jl. van een dakluik voorzien.

Foto: Antoon Janssen

BOUWEN TUSSEN HEDEN EN VERLEDEN De specialiteit van de Koninklijke Woudenberg

De initiatiefnemers van het Valkhofproject hebben de feitelijke bouw van de burcht in handen gelegd van de Koninklijke Woudenberg uit Ameide. De geschiedenis van het bedrijf gaat terug tot voor 1800. En het predikaat 'Koninklijk' heeft alles te maken met de uitstekende internationale reputatie van het bedrijf op het gebied van restauratie, renovatie, herbouw en herbestemmen, specifieke nieuwbouw en onderhoud. *Bouwen tussen heden en verleden* voert de Koninklijke Woudenberg in zijn banier. Een lijfspreuk die het bedrijf bij uitstek geschikt maakt voor de herbouw van het Valkhof.

Directielid ir. Piet van der Laan vertegenwoordigt de Koninklijke Woudenberg in het projectteam. In zijn projectpresentatie maakt hij nadrukkelijk onderscheid tussen reconstructie (= herbouw) van de burcht, restauratie van de kapel en conservatie van de Barbarossaruïne. Drie heel verschillende manieren van werken waarin de Koninklijke Woudenberg gespecialiseerd is. "Als restauratiebouwbedrijf hebben we vaklui in huis op het gebied van materiaalverwerking - heel essentieel voor het maken van een gebouw in deze vorm - materiaalkeuze en -toepassing en vooral de detaillering. We hebben veel ervaring met vergelijkbare projecten, zoals Kasteel Doorwerth. Dat was door de oorlog grotendeels verwoest. Slechts 10 tot 20% van de opbouw was nog aanwezig. De aanzetten van alle hoofdgebouwen waren nog zichtbaar. Dat is het verschil met de Valkhofburcht. Dat is bovengronds grotendeels verdwenen. Daarom is het archeologisch onderzoek zo belangrijk. Dat onderzoek zal vooral twee hoofdelementen in beeld brengen. Allereerst de fundering en de ligging van de gebouwen. Bovendien kom je veel aan de weet over de opbouw van de burcht. Wat heeft er precies gestaan, met welke materialen is er gewerkt? Onze specialisten kunnen uit de aanzet van een gewelf of de bevestiging

van een balk in een muur opmaken, hoe de constructie vroeger was."

Archeologisch onderzoek

Wat vindt Piet van der Laan van de protesten van tegenstanders van de herbouw die bang zijn dat de bouwactiviteiten ten koste zal gaan van de archeologische rijkdom van de heuvel? Bestaat er niet het gevaar dat door het "gewroet" in de grond de erfenis van een roemrijk verleden - wellicht zaken van onschatbare waarde - vernietigd zullen worden?

Voor Piet van der Laan staat het vast dat er geen sprake zal zijn van vernietiging van kostbare oudheidkundige informatie of verstoring van een eeuwenoud evenwicht in de heuvel.

"In feite is niet de bouwer, maar de archeoloog de deskundige bij uitstek. Vanuit onze deskundigheid en ervaring steken wij als bouwer geen spa in de grond, zonder dat we er rekening mee houden waar we op kunnen stuiten. Daarom is archeologisch onderzoek voorafgaand aan de bouw fase heel belangrijk. Planmatig opgraven en onderzoeken is trouwens de enige manier om de veronderstelde archeologische waarde van de Valkhofheuvel aan te tonen. En wij kunnen met de gegevens uit het archeologisch onderzoek tot een betere herleving van het complex komen."

Het archeologisch bodemonderzoek is door Piet van der Laan overigens al voorbereid. Hij heeft daarvoor op gemeentelijk niveau contacten gelegd; de Gemeente Nijmegen moet immers mede het bodemonderzoek regisseren en begeleiden. Het Rijkinstituut voor Oudheidkundig Bodemonderzoek (ROB) zal eveneens op de hoogte worden gesteld van het voornemen van het projectteam om bij de start van de ontwerpfase tegelijk het archeologisch onderzoek te starten.

Tufstenen plakstrips ?

De materiaalkeuze voor de Valkhofburcht is de afgelopen maanden eveneens onderwerp geweest van verhitte discussies. Tegenstanders van de herbouwplannen betoogden schamper dat de heuvel wordt 'volgeplempt' met beton waar een halfsteens muurtje van tufsteen omheen gezet wordt. Piet van der Laan raakt er niet door van zijn stuk. Onverstoorbaar legt hij uit dat het toepassen van staal en beton bij herbouwprojecten een normale zaak is, daar waar het constructief noodzakelijk is. Van 'volplempen met beton' zal dus geen sprake zijn. Integendeel, de Koninklijke Woudenberg spreekt in het planontwerp zelfs van "geëigende materialen" en "ambachtelijke bewerking". Volgens Piet van der Laan moet tufsteen op een speciale wijze vermeteld worden; dan kan het dienst doen als buitengevel op een ondergrond van moderne materialen als beton en misschien zelfs een moderne constructie van staal. Want het is de vraag of het zin is om een 21e-eeuws gebouw neer te zetten met een tufstenen muur van een meter dikte. Maar het worden ook weer niet tufstenen "plakstrips" zoals boze tongen beweren. "Dat druist in tegen ons gevoel voor materie en constructief kan het

ook niet. Daar waar bij de herbouw van bijvoorbeeld de donjon gekozen wordt voor de oude bouwvorm, zullen we er alles aan doen om oude materialen toe te passen. Daarvoor maken we gebruik van gegevens uit het archeologisch onderzoek, het bodemonderzoek en de funderingen. Daar waar moderne toevoegingen plaatsvinden, ondergronds danwel bovengronds, in hedendaagse bouwmaterialen zoals glas, moet dat wat mij betreft zo gebeuren dat het verschil met het oude goed te zien is. Daarmee kun je de kwaliteiten van dat oude - bijvoorbeeld de Barbarossaruïne of de kapel - juist beter zichtbaar maken. Dat creëert spanning tussen oud en nieuw."

Stopzetten erosie

Reeds lang is bekend dat de Valkhofheuvel sterk aan erosie onderhevig is. Stopzetting van dat proces zal de Gemeente Nijmegen miljoenen kosten. Wellicht kunnen echter met de herbouwplannen twee vliegen in één klap geslagen worden: versteving van de heuvel én terugkeer van een monumentale burcht erbovenop. De Koninklijke Woudenberg is erop voorbereid. "Het kan zijn dat wij dieper de bodem in moeten om de gebouwen van onderaf met moderne technieken te funderen, zodat de erosie van de bovenlagen van de heuvel wordt stopgezet. Daarvoor maken we gebruik van de expertise van de Struktongroep, onze moedermaatschappij. Die heeft ruime kennis van en ervaring in tunnel-, spoorweg- en wegebouw, met name in complexe projecten. Strukton levert de benodigde technieken en capaciteiten aan binnen het raamwerk van het bouwplan dat door de Koninklijke Woudenberg wordt opgesteld."

Realistische planning

Als alles volgens plan verloopt, zal Nijmegen in het jaar 2000 zijn burcht terug hebben. Optimistisch of realistisch? Piet van der Laan denkt dat oplevering in 2000 mogelijk is. "Het is optimistisch én reëel. De feitelijke oplevering is afhankelijk van de resultaten van het bodemonderzoek.

Het is wel goed om een streefdatum te hebben. Maar als die datum in het belang van het project verschoven moet worden, zullen we het zeker doen. Veel later dan 2000 zal het echter niet worden. Want wat je vandaag beslist, moet je morgen doen."

Kasteel Doorwerth is een van de vele herbouwprojecten van de Koninklijke Woudenberg.

Foto: Publivision

'WE MOETEN HET VERLEDEN KOESTEREN, MAAR OOK EEN VISIE OP DE TOEKOMST ONTWIKKELEN'

"Ik heb altijd gezegd: als de Valkhofburcht er staat, dan zal de functie van VVV-directeur in Nijmegen de makkelijkste van West-Europa zijn. Zó beeldbepalend en imagoversterkend zal de burcht voor Nijmegen en regio zijn. Ik verwacht er dus veel van." Aan het woord is Erna van de Ven, directeur van de Streek-VVV Rijk van Nijmegen en sinds kort ook van de Streek-VVV Arnhem en Zuid-Veluwe.

Toeristische aantrekkingskracht

"In de komende jaren zal naar verwachting bij het grote publiek de belangstelling voor cultuur en cultuurhistorie sterk toenemen. Herbouw van het Valkhof speelt daar goed op in. Ik weet dat het niet de bedoeling is om de burcht anno 1795 exact na te bouwen, maar het historisch belang van de plek krijgt wel extra accent. Het Valkhof heeft eeuwenlang een dominante functie gehad voor stad en regio. Dat kun je nu door een herbouwde burcht fantastisch weergeven.

Bovendien neemt de belangstelling voor Nederland van over de grenzen toe. Vooral op onze Duitse burens oefent cultuur een grote aantrekkingskracht uit. Uit onderzoek is gebleken dat cultuur voor Duitsers een belangrijke motivatie is om een stad te bezoeken. Vergelijk Nijmegen eens met een stad als Venlo. Duitsers ervaren Venlo als een vooruitgeschoven post van Duitsland. Ze gaan er alleen naartoe om inkopen te doen. Nijmegen wordt meer beschouwd als een 'Hollandse' stad, hoewel het door zijn hoogteverschillen erg buitenlands aandoet. Daarin onderscheidt het zich van andere provinciesteden. De torens van de Valkhofburcht zullen dat hoogteverschil nog extra accentueren. Door de Valkhofburcht zal Nijmegen meer een historische stad worden. Ik verwacht dan ook een grote belangstelling uit het Duitse achterland.

Nu al is de Duitse markt toeristisch gezien een groeimarkt. Met name voor eendaagse bezoeken en kortverblijftoerisme. In de Nijmeegse binnenstad signaleer ik dan ook een toenemende belangstelling voor de Duitse consument. Duitsers zijn goede 'uitgevers', hoewel ook weer geen *big spenders*. Maar zeker geen 'koopjesjagers'. In samenwerking met onder meer de Gemeente Nijmegen en de Kamer van Koophandel zijn wij als VVV een project aan het ontwikkelen om Nijmegen in de komende jaren actiever te promoten in Noord-Rijn-Westfalen, een gebied met 16 miljoen inwoners. De Valkhofburcht zou een fantastische toeristische trekpleister kunnen zijn."

Economische bedrijvigheid

"In het Empirica-onderzoek van enkele jaren geleden kwam de regio Arnhem-Nijmegen naar voren als één van de regio's met de grootste economische potentie in Europa. In dat licht gezien kan de Valkhofburcht samen met het toekomstige Gelderstadion een enorme aantrekkingskracht uitoefenen op bedrijven die ruimte zoeken om hun produkten te presenteren. Het Gelderstadion mikt op grootschaliger expo's dan het Valkhof, dus ze kunnen elkaar uitstekend aanvullen.

Maar ik vind het ook heel belangrijk om niet alleen te kijken naar de zakelijke functies binnen de burcht, maar ook naar de indirecte effecten ervan op het toerisme en de werkgelegenheid in onze regio. Uit onderzoek is namelijk gebleken dat deelnemers aan zakelijke bijeenkomsten zoals expo's en beurzen aanzienlijke bestedingen doen in naburige winkels. En zeker als het Valkhof deel gaat uitmaken van een groter concept, waartoe Centrum 2000 ook behoort, zal de *spin-off* van de economische bedrijvigheid in de burcht groot zijn."

Nijmeegse burgers

"Ik vind het van de initiatiefnemers een goed uitgangspunt dat het Valkhof grotendeels toegankelijk blijft voor het publiek. En dat de activiteiten die nu in het park plaatsvinden, ook in de nieuwe situatie doorgang zullen vinden. De exposities, manifestaties en andere publieksactiviteiten die in de burcht zullen worden georganiseerd, kunnen ook voor de Nijmeegse burger de moeite waard zijn.

Daarnaast voorziet het plan in een verbinding tussen de bovenstad en de benedenstad met zijn Waalkade-café's en -restaurants, boten en andere bezienswaardigheden die niet alleen voor toeristen, maar

ook door Nijmegenaren druk bezocht worden. Als er inderdaad futuristische roltrappen komen naar de Waalkade, dan zal dat hele gebied ook voor de Nijmegenaar één groot uitgaanscentrum worden."

Toekomstvisie

"Ik vind het jammer dat er in Nijmegen zo weinig historisch besef is. Veel Nijmeegse burgers realiseren zich niet dat ze in een stad wonen met een rijke geschiedenis. Als de burcht er in zijn volle glorie staat, zullen de mensen misschien weer trots zijn op hun eigen stad. De presentatie van de plannen die ik gezien heb, geven mij alle vertrouwen in het visuele aspect. Ik denk dat de angst van sommige mensen dat er een kitscherig bouwwerk komt, ongegrond is. Volgens het projectplan zal er bij de vormgeving van de burcht rekening mee gehouden worden dat de Valkhofheuvel de meest markante plek van de bovenstad is. Daar heb ik wel vertrouwen in. Ook ik vind dat we ons verleden moeten koesteren, maar we moeten er niet aan vast blijven zitten. We moeten wel oog hebben voor nieuwe dynamische zaken en een visie op de toekomst ontwikkelen."

ONTWIKKELING VAN DE VALKHOFBURCHT

Een kwestie van visie en top-team

Ron Lubbers, directeur van ICE Ontwikkeling BV werd in 1995 door de Valkhofvereniging gevraagd om op basis van een partnership de hoofddoelstelling van de vereniging te verwerkelijken: de herbouw van de Valkhofburcht. De dienstverlening van ICE Ontwikkeling richt zich met name op planontwikkeling. Dit houdt in dat het bedrijf zorgdraagt voor een stap-voor-stap-benadering van alle aspecten die nodig zijn voor de realisatie van het herbouwplan.

"Veel tijd hebben we in het begin besteed aan het op elkaar afstemmen van de eisen die we als uitgangspunt voor ontwikkeling hebben gesteld. Een belangrijk aspect is dat er voldoende artistieke vrijheid dient te zijn om een nader te selecteren architect van faam een uniek monument met internationale allure te laten ontwerpen. Een monument dat zijn oorsprong vindt in het roemrijke verleden van de Valkhofburcht en dat inspeelt op de eisen van de 21e eeuw.

Met betrekking tot de financiering van de herbouw hebben we nadrukkelijk gesteld dat ze de burgers van Nijmegen geen geld mag kosten. Dit is heel bijzonder voor een project dat de sociale, culturele en economische structuur van onze stad zal verbeteren.

Bovendien is het van belang dat er voldoende stichtingskosten zijn om ook feitelijk een topproject tot stand te kunnen brengen. Met het geld dat is begroot, zijn we ertoe in staat om een zuivere kostprijsbepaling en -beheersing en tevens de vereiste kwaliteit te leveren.

Bij het ontwikkelen van de exploitatieformule (dat wil zeggen: wat gebeurt er in de burcht?) zijn we primair uitgegaan van handhaving van de publieke toegankelijkheid en het parkkarakter van het Valkhof. We hebben ons sterk laten inspireren door de historische functies van

de Valkhofburcht als Europees handelscentrum. Vervolgens hebben we de ontwikkelingen binnen Europa in kaart gebracht, met name de mogelijkheden om daar met dit project op in te spelen. We kwamen tot de conclusie dat de functies van de burcht gericht moeten zijn op zowel een breed publiek als op de zakelijke markt.

Versterken van concurrentiepositie

Ook de lokale situatie van onze stad is onder de loep genomen. We hebben geconstateerd dat het voor Nijmegen van groot belang is om een dergelijk project binnen de stadsmuren te hebben. Met name de uitzonderlijke toeristische aantrekkingskracht van de herbouwde burcht, versterkt door de publieksgerichte en zakelijke formule, zal naar verwachting het imago en de economische situatie van de stad positief beïnvloeden. Zo zal het Valkhofproject voor het welslagen van de exploitatie van de Centrum 2000-plannen een niet te onderschatten factor zijn. Het Valkhofproject zal inspelen op de behoeften van stad en regio maar ook op ontwikkelingen daarbuiten, zelfs tot over onze landsgrenzen. Nijmegen zal zijn Europese betekenis van vroeger terugkrijgen en zijn concurrentiepositie in alle opzichten versterken.

Top-team

Tenslotte merk ik op dat je bij het ontwikkelen van een dergelijk project nooit alléén kunt voorzien in de juiste kwaliteiten. Ieder project kent specifieke kenmerken en aandachtsvelden. Het is daarom van belang dat de juiste complementaire partners worden geselecteerd om dit project mogelijk te maken. Ik ben ervan overtuigd dat we een top-team hebben geformeerd voor de herbouw van de Valkhofburcht. Ze zijn er klaar voor."

Yvone van Rooy Treedt toe tot het comité van aanbeveling.

Vlnr.: Ron Lubbers, Henk Budel, Yvonne van Rooy, Fer Boshouwers.

"Een bijzonder initiatief", vond Yvonne van Rooy het plan om de Valkhofburcht te herbouwen. Dat was voor het CDA-Tweede-Kamerlid en oud-staatssecretaris van Economische Zaken dan ook de reden om zitting te nemen in het Comité van Aanbeveling voor de herbouw.

"Ik waardeer het zeer dat zoveel mensen uit verschillende geledingen in de regio Nijmegen en daarbuiten zich achter dit unieke project hebben geschaard. De professionele aanpak van het projectteam en het enthousiasme van Henk Budel, de grote promotor van het project, hebben me al snel overtuigd.

Wat ik het bijzondere van dit project vind? Het bevestigt Nijmegen niet alleen in zijn historische waarde, maar het is door zijn invulling ook heel toekomstgericht. Die combinatie van eeuwenoude cultuur en economie van de 21e eeuw vind ik juist zo uniek. Het plan om er onder meer een kwalitatief hoogwaardig expocentrum in onder te brengen zal een enorme stimulans geven aan de economische ontwikkeling van Nijmegen."

Levend monument

Mevrouw Van Rooy wijst in dat kader op de gunstige ligging van Nijmegen ten opzichte van het Duitse achterland. Ze is ervan overtuigd dat de Valkhofburcht een hoogwaardige internationale doelgroep kan bereiken. "Het complex zal een grote toegevoegde waarde hebben met een uitstraling tot ver buiten Nijmegen. Het wordt namelijk niet een gebouw waar er al zoveel van bestaan." Of ze er geen moeite mee heeft dat er op een locatie met zo'n rijke historie als het Valkhof commerciële activiteiten zullen plaatsvinden? "Nee hoor," zegt ze pertinent. "Ik vergelijk het met het Binnenhof in Den Haag; dat is ook

een historische plek waar in een optimale combinatie van oude en moderne architectuur zaken worden gedaan. Het is daardoor een levend en niet een doods monument."

Mevrouw Van Rooy ziet in de herbouw van het Valkhof ook een duidelijke Europese dimensie. "De Valkhofburcht dateert immers uit een tijd dat een verenigd Europa feitelijk meer inhoud had dan op dit moment. Wellicht zal een herbouwd Valkhof ons meer bewust maakt van de noodzaak van Europese eenwording. De belangstelling vanuit de Europese Unie voor het project geeft aan dat de symbolische betekenis ervan wordt ingezien."

'VOOR HET PARK BREKEN NU BETERE TIJDEN AAN'

De Nijmeegse architect Wim Kol zit in het projectteam voor de herbouw van de Valkhofburcht. Bij de voorbereiding van het programma van eisen en de selectie van de architecten die de burcht gaan vormgeven, wordt een beroep gedaan op zijn deskundigheid en ervaring. Wim Kol woont en werkt bij het Valkhof 'om de hoek'.

"Van het verleden leren we dat het Valkhof de belangrijkste plek van de stad is. Die moet intensief gebruikt worden, maar het tegenovergestelde is nu het geval. Het gebruik is heel beperkt. Er is meestal sprake van een beangstigende stilte. De kapelbeheerders hebben me verteld, dat ze zich vaak onveilig voelen. Kleine criminaliteit en drugshandel laten zichtbare sporen na. Vandalisme - dat kan iedereen constateren - heeft vrij spel. Het park maakt een verlopen indruk en dat ligt niet aan de plantsoendienst. Laten we eerlijk zijn: wie hoog opgeeft van het park zoals het er nu bij ligt, is naïef, weet eigenlijk niet waarover hij praat."

Het huidige park een noodmaatregel

"De afbraak van de burcht - nu 200 jaar geleden - was erg tegen de zin van de Nijmegenaren, maar werd erdoor gedrukt bij de provinciale overheid in Arnhem. Die hebben dus nog wat goed te maken! De aanleg van het park was een noodmaatregel. Er werden snelgroeïende populieren geplant om het 'tandeloze gebit' op de heuvel te verdoezelen. De Nijmegenaren waren overmand door schaamte, spijt en woede dat hun de afbraak van de burcht was aangedaan.

Later werd het park verbeterd, omdat men wel wist, dat op zo'n bijzondere plaats geen 'gewone' bouw kon plaatsvinden. Door een park aan te leggen werd de plek als het ware 'in de mottenballen gelegd' tot er betere tijden zouden aanbreken. Die zijn

nu aangebroken. Nu is er wel geld. Het verwaarloosde gebit wordt eindelijk hersteld.

Het Valkhof blijft een park, maar het wordt een park voor iedereen, met een nieuwe ambiance, met het nodige comfort en met een gevoel van veiligheid en beschutting waardoor er nog beter van het uitzicht te genieten is."

Een kwestie van smaak

"Het idee om de Valkhofburcht te herbouwen heeft niets met goede of slechte smaak te maken. Het is geen modern idee; het is geen ouderwets idee. Op welke manier de herbouw zal plaatsvinden, heeft wel degelijk iets te maken met goede smaak. Daarom gaan we een koppel architecten zoeken dat in het verleden al naam heeft gemaakt met vergelijkbare projecten.

Herbouw op zich heeft dus niets te maken met smaak, maar wel met respect voor het verleden. Wie niets wil ondernemen en alles bij het oude wil laten, heult met de machten van vernieling en verwaarlozing. De burchtresten die nog bestaan, worden momenteel ernstig bedreigd. De herbouw van de hele burcht zal hun redding zijn. Zij zullen in het geheel weer goed tot hun recht komen, gewoon omdat het nou eenmaal zo bedoeld was. We respecteren het verleden als we het gebruiken om onze eigen plek duidelijk te maken. Bij het Valkhof gebeurt dat letterlijk of figuurlijk."

EEN KORTE WANDELING OVER HET VALKHOF

"Kijk eens hoe leeg deze plek is, hoe verlaten. En toch is het een mooie dag... Je zou toch verwachten dat het hier levendiger, gezelliger zou zijn. 's Avonds komt hier geen weldenkend mens.... Het is er trouwens ook niet op ingericht." Harry Derks staat gevaarlijk dicht bij rand van het Valkhof-terras. Dit is het mooiste uitzichtpunt over de Waal en de brug. Maar er is geen hek.

Vandalen hebben het een paar maanden geleden voor de zoveelste keer kapot getrapt. Er gaapt een afgrond. We zijn illegaal langs de hoge afzetting geklommen. De hekken moeten voorkomen dat dagjesmensen, aangetrokken door het fraaie panorama, hun uitje in vrije val beëindigen.

Groen is van levensbelang

Harry Derks is een vooraanstaand landschapsarchitect. Hij is, samen met met zijn collega Wim Kol, architect, door de initiatiefnemers aangezocht om twee belangrijke klussen te klaren. Om te beginnen moeten ze plannen maken om het hele project goed in te passen in de stedelijke omgeving. Bij de herbouw van de burcht gaat het om meer dan een gebouw. "In de middeleeuwen was de hele heuvel een vesting. Alles was steen. Bomen waren er niet. Dat zou ook niet zo slim zijn bij een belegering. Later, toen de burcht was gesloopt, kwam er een park. Nu willen we eigenlijk een combinatie van beide: een fraai gebouwencomplex, maar dan wel in het groen. Daarom vinden we de begroeide hellingen, de groene kraag van de burcht, ook van groot belang voor de hele onderneming. Datzelfde geldt ook voor het groen op het boventerrein. De hoge bomen zullen we zoveel mogelijk behouden, omdat ze de pleinen en tuinen onmiddellijk de gewenste sfeer en intimiteit bieden.

Onherroepelijk zullen er ook bomen verdwijnen. Het is een groot gebouw, met uit-

gebreide gewelven. Het werk zal intensief zijn. Maar niemand hoeft bang te zijn voor onze 'groene moraal'. Op een groot deel van het huidige park zullen trouwens helemaal geen werkzaamheden plaats vinden. Daar hoeven dus niet eens per se opgravingen worden gedaan. Laten we bovendien niet vergeten dat het huidige Valkhof hoe dan ook grote ingrepen nodig heeft. Het park is verwaarloosd en is zijn stijl kwijt. Bovendien is de heuvel aan het schuiven, wat grote en dure ingrepen zal vergen. En als dit park niet mag verloederen zal er ook meer toezicht moeten komen. Allemaal kosten die de Nijmegen zelf zal moeten dragen, als de bebouwing niet door gaat..."

Geen Anton Pieck, wel volop sfeer

"Het Valkhof wordt, net als vroeger, een stad in een stad, met zijn eigen pleinen, straatjes en doorgangetjes. Alles omgeven door muren en bomen. Het wordt een besloten ruimte, die alleen toegankelijk is door poorten. Door die muren en de ring van groen krijg je onmiddellijk het gevoel dat je in een andere sfeer, in andere wereld bent gestapt. Maar zonder kneuterigheid, zonder stoffigheid. Dat garanderen we." Harry Derks doelt hiermee op de tweede belangrijke taak die hij en Wim Kol hebben gekregen. Samen moeten ze voor het project een geschikt koppel architecten zoeken. "We gaan twee mensen contracteren van absolute wereldklasse.

We bestuderen het werk van architecten die zich hebben bewezen in omvangrijke projecten op dit terrein, waarbij we ons nadrukkelijk ook op Midden- en Zuid-Europa oriënteren. Eén van de twee zal verantwoordelijk zijn voor de historische reconstructie, de ander zal daar vanuit de eisen en opvattingen van onze tijd op moeten inspelen. De sfeer van het gebouw is historisch, maar de architecten mogen, met verfijnde middelen en met wat ik 'chirurgische ingrepen' noem, twintigste-eeuwse elementen aanbrengen. Elke eeuw laat zijn sporen na in een oud gebouw. Dat hoort erbij. Wij zijn toch ook echte, levende Nijmegenaren?

De Reuzentoren, absoluut hoogtepunt

Harry Derks maakt met zijn arm een weids gebaar over rivier en land. "Maar het unieke van de plek is toch het uitzicht.

En dat gaan we sterk verbeteren. Het Valkhof zal binnen de kortste keren worden erkend als het fraaiste uitzichtspunt van Nederland. De enorme toren midden in het complex heeft er, al die eeuwen, niet voor niets gestaan. Wie de toren bezat, beheerste de omgeving. Het panorama naar alle kanten, over burcht, stad, kade, rivier, Betuwe, Ooy en heuvelrug was fenomenaal, vanaf die vijftig meter hoge Reuzentoren. Dat unieke punt was letterlijk en figuurlijk het hoogtepunt van Nijmegen, het uitroepteken, het baken van de stad. En dat moet het weer worden: het hoogtepunt van de aantrekkelijkste locatie in de wijde omgeving. Op de belangrijkste plek van de stad komt weer het belangrijkste en spannendste gebouw van de wijde omgeving."

Panorama van het Valkhofpark

Foto: Maurice Vollebregt

'EEN PROJECT OM TROTS OP TE ZIJN'

Professor Fons Plasschaert (54 jaar, opgegroeid in het westen van het land) koos dertig jaar geleden bewust voor Nijmegen, toen hij zocht naar een aantrekkelijke plaats om zich te vestigen. Vier jaar lang was hij hier rector magnificus, de hoogste baas van de universiteit dus. Vorig jaar werd hij gevraagd zitting te nemen in het Comité van Aanbeveling voor de herbouw van de Valkhofburcht. Twee weken geleden schoven zijn collega's hem naar voren als voorzitter en woordvoerder van het Comité, een verantwoordelijkheid die hij met zichtbaar enthousiasme op zich neemt.

Fons Plasschaert vindt herbouw van de burcht zo'n aantrekkelijk idee, dat hij het vanaf het eerste moment heeft gesteund. Sindsdien is hij - volgens eigen zeggen - alleen nog maar gesterkt in het besef dat het goed zou zijn voor alle Nijmegenaren om het Valkhof weer op te nemen in de stad en eindelijk eens goed gebruik te maken van deze verwaarloosde, maar unieke plek. "Alle dertig leden van het Comité van Aanbeveling zijn het natuurlijk volledig met me eens. We geloven in het idee en hebben vertrouwen in de daadkracht, het beoordelingsvermogen en de integriteit van de projectdeelnemers. De Valkhofvereniging is erin geslaagd binnen korte tijd de juiste mensen bij elkaar te brengen om de herbouw tot stand te brengen. Zonder kosten aan de gemeenschap, terwijl iedereen er wel van kan genieten.

Echt enthousiasme

Het Comité van Aanbeveling doet meer dan het leveren van namen. Volgens Fons Plasschaert is het Comité bewust heel breed samengesteld. Mensen uit allerlei hoeken van de Nijmeegse samenleving zitten erin, met allerlei bewezen deskundigheid. "Daar maken we natuurlijk gebruik van. Dit is geen papieren comité, dat zomaar meedraait om zomaar een sympathiek idee. Nee, in deze groep merk ik echt enthousiasme. Men wil meedoen.

Men wil het zien gebeuren én men wil dat het goed gebeurt. Ongevraagd advies kan zonodig dus ook van ons verwacht worden."

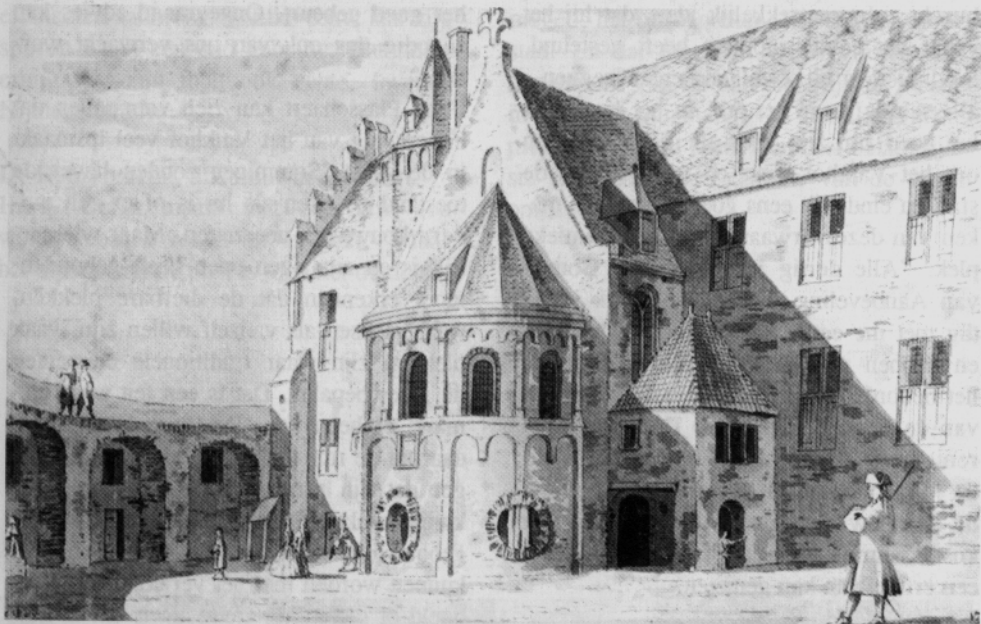
Fons Plasschaert kan zich voorstellen dat bebouwing van het Valkhof veel losmaakt in de stad. "Sommigen zouden liever de toestand zo laten als hij is of er een modern bouwwerk neerzetten. Maar wie eerlijk is en zijn ogen open heeft gehouden, moet erkennen dat de dierbare plekken, waar mensen als vanzelf willen zijn, vaak plekken zijn waar traditionele elementen de sfeer bepalen. Dat is een feit waar niemand omheen kan. Dit soort bouw moet daarom de ruimte krijgen, zeker in Nijmegen dat zijn historische sfeer zo tragisch is kwijtgeraakt. Evenzeer als er 'modern' gebouwd mag worden, moet er gebouwd kunnen worden met het verleden als voorbeeld of inspiratie. Gelukkig is dat in Nijmegen toch nog mondjesmaat gebeurd. Anders zouden we nu geen Stevenstoren, geen kanunnikenhuisjes, geen Commanderie en geen historisch stadhuis hebben. Dan hadden we niets meer dan wat gemiddelde winkelstraten en een kale berg."

Dit is de kans

Fons Plasschaert is al jaren lid van de Valkhofvereniging om op de hoogte te blijven van de ontwikkelingen. Toen het herbouwplan werd gepresenteerd, wist hij

één ding zeker: dit is dé kans om Nijmegen weer een zichtbaar en herkenbaar historisch imago te geven. "Het is een project dat Nijmegen in de kern verbetert. De emotionele beleving van de stad zal er aanmerkelijk door toenemen. De binnenstad word groter en aantrekkelijker, de Burchtstraat leidt niet meer naar een grote leegte, maar naar de meest attractieve, meest speciale plek in de wijde omgeving. Een plek - en dat weet ik zeker- die bezoekers als

een magneet zal trekken. Een plek waar je alleen met tegenzin weg gaat. Voor een Comité van Aanbeveling is het daarom een ideaal project. Omdat je er volledig achterstaat, kun je een geestdriftig ambassadeur zijn. Ik hoop dat nog veel meer mensen lid van de Valkhofvereniging zullen worden. Op die manier blijf je goed op de hoogte en kun je in positieve zin bijdragen aan een project om trots op te zijn!"

'EEN BURCHT ALS KIJKDOOS IS ONMOGELIJK'

Na vele maanden voorbereiding presenteerde in december jongstleden de Valkhofvereniging/-stichting samen met het projectteam onder leiding van ICE Ontwikkeling het plan voor de herbouw van de Valkhofburcht aan een select publiek. Achter de schermen was reeds keihard gewerkt, onderhandeld en vergaderd. De Valkhofvereniging/-stichting werd daarbij vertegenwoordigd door haar secretaris/conservator drs. Fer Boshouwers. Sindsdien treedt hij namens zijn bestuur op als woordvoerder voor de media en als co-projectleider in het projectteam. Een korte samenvatting van die eerste hectische maanden.

Op zeker moment kwam ik in contact met Ron Lubbers, directeur van het Nijmeegse bedrijf ICE Ontwikkeling. In dat gesprek kwam het Valkhof aan de orde, onder meer het reeds bestaande plan om de zogenaamde vicariswoning te herbouwen, zodat een beter beheer van de kapel mogelijk zou zijn. Ook het nieuw te bouwen museum kwam ter sprake in relatie tot de plannen tot herbouw van de burcht. Binnen en buiten de vereniging is namelijk al vaak voorgesteld om de collecties van Museum Kam en van de Commanderie van St.-Jan onder te brengen in de herbouwde Valkhofburcht. Politiek gezien bleek dit echter geen haalbare kaart, zodat een andere weg werd ingeslagen.

De vraag rees wat er dan met een te herbouwen burcht zou kunnen worden gedaan. Het is namelijk onmogelijk zo'n burcht alleen te herbouwen als een kijkdoos om de mensen te laten beleven, hoe de burcht er ooit heeft uitgezien. Financieel is dat niet haalbaar, want dat zou betekenen, dat het erin geïnvesteerde kapitaal nooit zijn rente zou opbrengen en er uiteindelijk sprake zou zijn van een onrendabele exploitatie. De ontwikkelaar heeft op ons verzoek een groep deskundigen om zich heen verzameld om het basissidee van de Valkhofvereniging uit te werken.

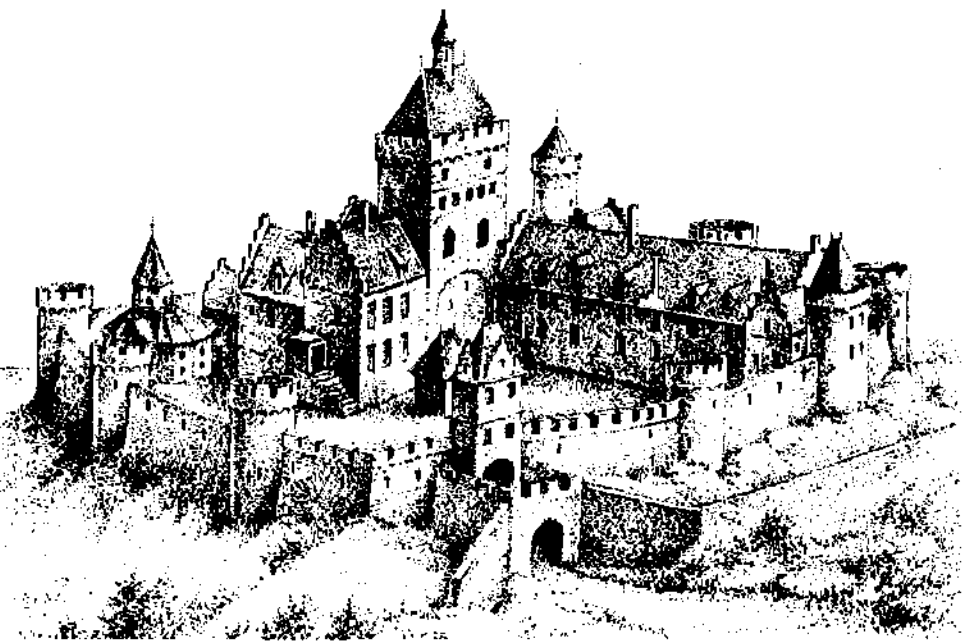
Vanuit haar doelstellingen en de praktijk van het kapelbeheer heeft de vereniging een aantal randvoorwaarden en eisen geformuleerd. Zij vormen de grondslag voor een intentieverklaring van de ontwikkelaar en de Valkhofvereniging om gezamenlijk het project ter hand te nemen, rekening houdend met elkaars specifieke doelstellingen. Vanuit die onderscheiden posities en verantwoordelijkheden fungeren de ontwikkelaar en ik als co-projectleiders. Daarbij weet ik mij actief gesteund door het bestuur."

DE VOORZITTER VAN DE VALKHOFVERENIGING

Twintig jaar zat drs. Jack Nooy in de Nijmeegse gemeenteraad en jarenlang eindigde hij elk betoog met de historische woorden (vrij naar Cato): "Overigens ben ik van mening dat de burcht herbouwd dient te worden." Sinds de oprichting in 1978 is hij voorzitter van de circa 800 leden tellende Valkhofvereniging.

Met voldoening constateert hij dat het uur U nadert: de realisering van zijn ideaal, de herbouw van het Valkhof. Maar daarmee is het werk nog niet gedaan. "We gaan als Valkhofvereniging door met onze overige doelstellingen: het toeristisch aantrekkelijk maken van het gehele Valkhofgebied en de bestudering van de geschiedenis van Nijmegen in de meest ruime zin van het woord. Daarvoor zouden we nog wel meer leden kunnen gebruiken. Wat ze voor hun lidmaatschap kunnen terugkrijgen?

In ieder geval vier maal per jaar het Valkhofnieuws, een goed gedocumenteerd tijdschrift over het Valkhof door de eeuwen heen, deelname aan verenigingsactiviteiten zoals excursies en uiteraard inspraak in de ledenvergadering. Zeer de moeite waard." Als U dus mensen kent die de herbouw van het Valkhof een warm hart toedragen, maak ze dan lid van de Valkhofvereniging. Op die manier wordt ons initiatief nóg breder gedragen.

De burcht uit het zuid-westen gezien.

Pentekening: J. Hendriks 1985

VALKHOFBURCHT NIJMEGEN - ASPECTEN VAN HERBOUW

Door J.M.T. Nooy

Cultuur-historische aspecten

Nijmegen : de oudste stad van Nederland. Ontstaan uit een Bataafs dorp en een Romeinse nederzetting op de zuidelijke oever van de Waal. Onder Karel de Grote een belangrijk regeringscentrum, van waaruit de keizerlijke palts op het Valkhof het Karolingische rijk bestuurd werd. In de middeleeuwen een belangrijk verkeersknooppunt en marktcentrum. Bovendien een stad met een grote culturele faam en veel politieke activiteit, door alle eeuwen heen.

De burcht op het Valkhofplateau is gebouwd/ herbouwd door Keizer Barbarossa op de fundamenten van de Frankische palts waarbij gebruik werd gemaakt van veel Romeins materiaal. Deze Valkhofburcht is in alle jaren van zijn bestaan de zetel gebleven van het gezag : het Rijksgezag. Het was daarom niet geheel toevallig dat de afbraak van de burcht geschiedde in een tijd waarin de geest van de Franse Revolutie zegevierde : vrijheid, gelijkheid, broederschap. De burcht werd met die ogen beschouwd als een feodaal bolwerk, in strijd met de heersende tijdgeest. Voor al het goede uit de vele, vele eeuwen daarvoor was men op dat moment blind. Nijmegen dankte immers zijn bestaan en zijn opkomst als stad van betekenis door de aanwezigheid van het gezag, door de aanwezigheid van de burcht. Helaas, de burcht ging door de waan van de tijd verloren. Nijmegenaren met hart voor de stad, de bestuurders Johan In de Betouw en Hendrik Hoogers, hebben ondanks verwoede pogingen niet meer van de burcht kunnen redden dan thans nog over is. Daardoor zitten we nu met een leegte.

Geen van de thans levenden hebben de burcht derhalve kunnen aanschouwen. Toch is het historisch gezien slechts korte tijd geleden dat de burcht ons ontnomen is. Gelukkig hebben nijvere tekenaars bijtijds het beeld van de burcht vastgelegd voor het nageslacht, zodat het virtuele beeld nog immer aanwezig is.

Het verlies van het cultuur-historische monumentale bouwwerk is echter zo wezenlijk, dat herstel van de misstap in het nabijge verleden alleszins gerechtvaardigd is.

De Valkhofburcht hoorde bij Nijmegen, de Valkhofburcht moet weer bij Nijmegen horen!

Wetenschappelijke aspecten

Reeds een tiental jaren geleden concludeerde de gemeenteraad van Nijmegen, op een voorstel van het College van Burgemeester en Wethouders na een gehouden onderzoek, dat het technisch mogelijk is de Valkhofburcht te reconstrueren.

Reconstructie is niet gelijk aan 'restauratie' en niet identiek aan 'herbouw'. Een reconstructie die zou moeten gelden als 'restauratie', als zijnde een absolute terugbrenging van de oorspronkelijkheid, zou geschiedvervalsing zijn. Want zulks is niet alleen onmogelijk, het zou zelfs onwenselijk zijn.

Een reconstructie in de zin van 'herbouw' gaat uit van de oorspronkelijke vormen, maar houdt vervolgens rekening met de thans beschikbare materialen, met de thans geldende bouwvoorschriften en met de thans geldende wensen van gebruikers.

Deze vorm van herbouw-reconstructie is legitiem en niets nieuws. Voor gebouwen en bouwwerken met een gebruikswaarde is

dit wereldwijd normaal. Alleen voor voorwerpen en kleine bouwwerken met een vooral expositie/demonstratie-bestemming, om te laten zien hoe men elders of vroeger leefde en/of werkte, komt restauratie-reconstructie in aanmerking. b.v. Afrika-museum, Bijbels museum.

In geheel Europa zijn voorbeelden te vinden van herbouw-reconstructie. Soms van bouwwerken van eeuwen geleden, soms van bouwwerken van decennia geleden.

Ook Nijmegen heeft zijn voorbeelden:

De Commanderie van St. Jan is doelbewust een herbouw-reconstructie omdat het herscheppen van een middeleeuws klooster annex verpleeghuis niet zinvol was. Het moest een museum worden, opgebouwd op nog aanwezige fundamenten en kelders. Gelijk zo bouwde indertijd Barbarossa zijn nieuwe burcht op de fundamenten van de palts van Karel de Grote.

Het 'historische' deel van het stadhuis moest na de oorlog herbouwd worden op nog slechts schamele resten van de fundamenten van drie middeleeuwse woonhuizen. De gebruiks-eisen maakten het noodzakelijk bij de herbouw voor een andere indeling te kiezen. Alles is echter 'nieuw' in een 'oude' vormgeving. Het respect en de waarde is er echter niet minder om.

Het Nijmeegse Waaggebouw is een fraai voorbeeld van de beroemde Hollandse bouwkunst uit de gouden eeuw. Wie binnen treedt zal echter niets meer kunnen terug vinden van middeleeuwse vormen, vormgeving en materialen. Het is thans een fraaie, oud aandoende horeca-gelegenheid met op de verdiepingen een modern kantoor-interieur. Daarmee voldoet het aan

de eisen van de moderne tijd, maar straalt het in zijn uiterlijke vorm nog immer de luister van de gouden eeuw uit.

De veel geprezen Kanunnikenhuisjes aan het Stevens-kerkhof vormen een herbouw-reconstructie op grond van enkele vage, geromantiseerde, tekeningen. Stedebouwkundig waren en zijn ze echter onmisbaar. Het uiterlijk is een herbouw-reconstructie volgens de bouwkundige eisen van de 20e eeuw. Het interieur is volstrekt géén reconstructie uit het verleden, in welke zin dan ook, doch een doelmatige invulling voor wat technisch mogelijk en voor wat menselijk wenselijk was.

Hoewel van de Valkhofburcht ogenschijnlijk bijna alles verdwenen lijkt, is de werkelijkheid anders. Echte bouwtekeningen zijn waarschijnlijk niet meer voorhanden: deze zijn óf verloren gegaan door krijgsgewoel rond de burchtpoort, óf ze liggen onbekend en onbemind te wezen in enig archief. Wat wel voorhanden is zijn talloze beschrijvingen van onderdelen, zowel van het exterieur als van het interieur. De plaats van de verdwenen gebouwen is grotendeels al exact vastgelegd via het bodemonderzoek door Jan Jacob Weve. Een moderne methode voor aanvullend onderzoek geschiedt met behulp van grondradar die de dichtheidsverschillen in elke bodem feilloos opspoorde.

Stadsbouwmeester annex stadsarchivaris Weve heeft via nauwgezet onderzoek en via precieze berekeningen de afmetingen van alle gebouwen kunnen vaststellen.

Niets staat aldus herbouw-reconstructie meer in de weg. Gelijk andere herbouw-reconstructies dient voor de interieur-herbouw gelet te worden op het toekomstig gebruik en op de hedendaagse bouwtechni-

sche vereisten.

Stedebouwkundige aspecten

Het stadsbeeld van Nijmegen is immer gekenmerkt geweest door een veelheid van torens. Twee torens domineerden echter: enerzijds de slanke en hoge St. Stevenskerktoren met de lange spits en anderzijds de massieve donjon van de Valkhofburcht.

De aanleg van een park met hoog opgaand geboomte, evenmin als de even verderop gelegen architectonisch-zware constructie van de Waalbrug hebben het silhouet van de stad niet kunnen herstellen. Een ieder met gevoel voor ruimtelijke vormgeving zal de stedebouwkundige lacune ontwaren bij het aanschouwen van Nijmeegs' stedelijke heuvels, ook diegene die geen weet heeft van de voormalige burcht. Invulling van die ruimtelijke lacune is aldus geen extra toevoeging aan het stedelijk silhouet, maar een vervolmaking van het ruimtelijke beeld.

Van meer belang en waarde is zulks wanneer het stedelijke woongebied zich ook in de laag-gelegen Betuwe zal gaan uitstrekken, tussen Waal en Linge.

Vanuit de stad gezien is de oostzijde van het Kelfkensbos ooit gekenmerkt als 'stedebouwkundig gat': een reden om aldaar domicilie te kiezen voor een nieuw te bouwen kunstmuseum. Echter, door de aanwezigheid van de massieve (aarden) stadswal, enerzijds bekroond door de Belvédère en anderzijds fraai van aanzicht wegens de aanwezigheid van de aanzet van een stadspoort, de St.Joostpoort, en de herbouw, reconstructie met eigentijdse invulling, van het poortwachtershuisje, is aldaar nauwelijks sprake van een 'stedebouwkundig gat' dat om invulling vraagt. Omdat op dit deel van het Kelfkensbos, in feite het verleng-

stuk van de Valkhofheuvel, al bijna 10 eeuwen bebouwing is geweest, is hernieuwde bebouwing zeer zeker mogelijk. Dit behoefde niet noodzakelijkerwijs een museum te zijn, elke andere bebouwing, elk ander gebruik, is ook denkbaar en ook mogelijk. Zo heeft de geschiedenis bewezen.

Monumentale aspecten

De gehele Nijmeegse heuvelrug, van Waterkwartier tot en met Kopse Hof, herbergt bodemschatten uit het verleden. Burgerlijke de Romeinse nederzettingen in het Waterkwartier en militaire Romeinse nederzettingen op het gehele Kopse plateau. Het Valkhofplateau, het huidige Valkhofpark, Hunnerpark en Kelfkensbos, was de verblijfplaats van Bataven, Romeinen, Merovingers, Karolingers, Ottonen en vele middeleeuwse vorsten, graven, hertogen. Tussen de heuvels van de Nijmeegse benedenstad leefde al vroeg een burgerbevolking.

Niet alles in onderzocht of is onderzocht kunnen worden. Door onachtzaamheid of door drammerige bouwwoede is reeds (te) veel verloren gegaan, zoals b.v. de Romeinse muur onder aan het Groene balkon, maar ook door woningbouw bij de grote stadsuitleg in de beginjaren van de 20e eeuw.

Het is daarom zeer terecht dat de Rijksdienst voor Oudheidkundig Bodemonderzoek (R.O.B.) wettelijk voorrang heeft op elke bouwwerkzaamheid wanneer het vermoeden bestaat dat de ondergrond archeologisch materiaal bevat.

Hoewel al veel onderzocht is op het Valkhof via diverse opgravingen, Plath, Weve, Brunsting, is niet uit te sluiten dat er zich aldaar nog archeologische bodemschatten bevinden. Evenals trouwens in de grond

van het Kelfkensbos.

De herbouw van de Valkhofburcht zal bodemonderzoek niet in de weg staan. Integendeel: de herbouw zal onze kennis over het verleden doen vermeerderen. Daarbij staan moderne hulpmiddelen als diverse vormen van grondradaronderzoek ons extra ten dienste doordat onnodig graafwerk vermeden wordt.

Daarenboven: een herbouwde Valkhofburcht staat op dezelfde bodemconfiguratie als de oorspronkelijke burcht van Barbarossa, die weer stond op de fundamenten van de palts van Karel de Grote, welke op zijn beurt weer gebruik maakte van het Bataafs-Romeinse bolwerk.

Niet alleen het ondergrondse is van monumentale waarde op het Valkhof, ook het bovengrondse, de parkaanleg geldt als monumentaal. Het behoud van de centrale open plek, omringd door hoog opgaand geboomte, is niet alleen waard om te behouden, het blijft ook behouden bij een herbouwde burcht. Park en burcht kunnen en zullen in harmonie, in symbiose, elkaar versterken.

Aldus wordt door herbouw van de burcht ook de monumentale waarde van het park vergroot.

Milieu-technische aspecten

Elke stedelijke leefgemeenschap heeft behoefte aan voldoende groenstructuur, al was het maar voor een adequate 'verkeerscirculatie' voor vogels. Kelfkensbos, Hunnerpark en Valkhofpark vormen tezamen een niet te verwaarlozen factor in de stedelijke groenvoorziening: een te behouden biologische waarde. Dat moet, dat kan.

Bovendien blijkt dat het percentage te be-

bouwen grondoppervlak relatief gering is in relatie tot de totale oppervlakte van het park.

Dit ligt anders bij het Kelfkensbos. Wanneer daar een kunstmuseum gebouwd gaat worden, moeten de bomen die thans de parkeervakken markeren wijken voor bebouwing en zal de groenstructuur van de midgetgolfsbaan eveneens geheel verdwijnen.

Toeristisch-attractieve aspecten

De terugkeer van de 'tijdelijk' verdwenen Valkhofburcht zal de parel op de kroon zijn die Nijmegen zo node mist. Het herstel van de stedelijke contouren via de herbouw van het burchtcomplex zal de aandacht trekken. Aandacht voor de historische betekenis die Nijmegen weliswaar heeft, en altijd had, doch die te weinig nadruk krijgt. De herbouw van het Valkhof is de uitgelezen kans om de aandacht te vestigen op Neerlands' oudste stad, zwanger van een roemrijk verleden doch ook bruisend van energie, op de drempel van een nieuwe eeuw, een nieuw tijdperk. De attractieve waarde van de stad aan de Waal zal sterk vergroot worden. Alle overige bezienswaardigheden en attractie-elementen zullen mede profijt trekken van de verhoogde aandacht voor Nijmegen. Nijmegen, de stad van Julius Civilis, van Trajanus, van Karel de Grote, van Theophano en Otto, van Frederik Barbarossa, van Alva en nog vele andere beroemdheden. Nijmegen, ook de stad met een visie. Een visie op de toekomst. Een toekomst die niet zonder herbouw van het Valkhof kan. Daarom.

Financieel-economische aspecten

Plannen maken is één, plannen uitvoeren is twee. Technisch is herbouw mogelijk. De

benodigde procedures kunnen doorlopen worden.

Voor herbouw is kapitaal-verschaffing noodzakelijk. Geld voor materialen, geld voor menskracht. Slechts een enkel klein project kan met nul-financiering gerealiseerd worden in de vorm van een demonstratie-project. Het grote werk vereist een passende financierings-constructie. Hoewel subsidiëring en vrijwillige bijdragen altijd welkom zijn, zullen deze waarschijnlijk van beperkte betekenis zijn. Mede-financiering, partnership, geeft méér mogelijkheden.

Kapitaal-inzet zal echter alleen geschieden, wanneer de rentabiliteit daarvan verzekerd is. Een economisch renderende exploitatie is niet alleen van eminent belang, het is een absolute voorwaarde. Zulks kan alleen wanneer de financiële constructie commercieel van opzet is. Zo'n opzet is realiseerbaar zonder het publieke karakter geweld aan te doen.

De Valkhofstichting zal in samenwerking met een aannemersbedrijf dat gespecialiseerd is in restauratie en renovatie en een project-ontwikkelaar een trojka vormen die de herbouw van de fameuze Valkhofburcht waar zal kunnen maken.

Tenslotte

Na een brede oriëntering naar de diverse aspecten die een rol spelen of van belang zijn voor de herbouw van de Valkhofburcht, is de conclusie gerechtvaardigd dat er thans kansen zijn die kunnen leiden tot realisatie. Geloof, hoop en liefde zijn hierbij voorwaarden.

Wij allen moeten het geloof hebben dat de burcht die ons twee eeuwen geleden ontomen is door de waan van de toenmalige tijdgeest, dat deze misstap weer hersteld

kan worden, weer hersteld moet worden.

Wij allen moeten hopen dat ook bij anderen de schellen van de ogen zullen vallen, dat ook anderen bereidheid zullen tonen edelmoedig te kunnen zijn, om mee te werken aan de tot stand koming van iets groots en iets moois dat de stad Nijmegen zal verrijken.

Wij allen moeten liefde uitstralen voor het wel en wee van Nijmegen in het algemeen en voor het Valkhof, onze stedelijke bakermat, in het bijzonder. Geen stille verering, maar de liefde die ons aanzet tot daden. Bij allen moet de slotregel van de 'Troostrede aan het Oude Nijmegen' van Mr. J.J.L. van der Bruggen voor ogen blijven staan: "*Malgré tous vos défauts, je vous aime à la rage*" (ondanks al Uw tekortkomingen, houd ik van U).

NIJMEGEN'S OUDE STADSPOORTEN

ZOALS GESCHETST in H.D.J. van SCHEVICHAVEN'S "PENSCHETSEN uit NIJMEGEN'S VERLEDEN"

Bijgelezen, geannoteerd en met afbeeldingen verlicht door Paul M.J. Hoos - afl. 2

In een eerdere aflevering maakte de schrijver al gewag van het belang van heemkunde. Dit aandachtspunt vond hij nog eens bevestigd vond door een uitspraak, gedaan op een historisch congres te Utrecht, in 1986, daar waar gesproken wordt over een "[.] sterke opleving in de belangstelling voor lokale en regionale geschiedenis".^[1] Vanuit de belangstelling voor Nijmegen's lokale geschiedenis zijn de bijdragen over de verdwenen Nijmeegse stadspoorten ontstaan.

Van Schevichaven heeft in zijn tijd nog gemakkelijk praten, als hij het over de Nijmeegse stadspoorten heeft: hij mocht aannemen, dat zelfs de nieuwkomers in de stad tegen het einde van de 19de eeuw "die eenig belang stelden in het verleden van de stad hunner inwoning, nagenoeg weten, waar zij (de oude stadspoorten dus) stonden, en hoe ze heetten."^[2] Hun sloop - na het aannemen van de Vestingwet in 1874, die Nijmegen zou ontdoen van de knellende ring van wallen en poorten - zal bij veel van zijn lezers der PG & N Courant in herinnering zijn geweest..

Stadspoorten als doorgangen

Stadspoorten waren eigenlijk een noodzakelijk kwaad.. Als afsluitbare doorgangen door de walmuren voor de komende en gaande mensen, dieren en goederen, waren het enerzijds bij onverhoopte belegering vaak de zwakke punten, die door de belegers bestormd werden. We spreken hier over de tijd, dat de kanonnen nog niet genoeg vuurkracht hadden om bressen in walmuren en poorten te schieten. Anderzijds dienden stadspoorten in gesloten toestand de veiligheid van de mensen, hun

have en goed achter de wallen te verzekeren. Vindingrijkheid was dus geboden, om de poorten te versterken, dan wel om deze moeilijker bereikbaar te maken en/of te barricaderen.

Wat de stadspoorten in bouwkundig opzicht met elkaar gemeen hebben: een stevige, gedrongen bouw met een in boogvorm gemetselde passage. Deze doorgang kon zowel aan de veld- als aan de stadszijde afgesloten worden met zware (dubbele) houten deuren, al dan niet versterkt met ijzeren platen, en beslagen met handgesmede ijzeren nagels met massieve koppen. De zware hengsels rustten op scharnierpenen, die in de stijlen van de poortboog bevestigd waren - zoals nog te zien is bij de gerestaureerde St. Antonispoort aan de Waalkade.

Opmerkelijk is, dat op het merendeel van de afbeeldingen van Nijmeegse stadspoorten geen deuren afgebeeld zijn. Wel is op een foto van de Molenpoort - stadszijde een rechte houten deur te zien, die in een rechthoekige muuruitparing vóór de boog valt.^[3] Een soortgelijke oplossing, maar dan uitgevoerd als een uitsparing in de vorm van een afgeplatte boog,

vinden we aan de stadszijde van eerdergenoemde St. Anthonispoort - echter zonder de originele poortdeur(en). Er zijn gelukkig tal van afbeeldingen bewaard gebleven van de verdwenen Nijmeegse stadspoorten.

Het lijkt ietwat hachelijk, boogvormen van enige Nijmeegse poortdoorgangen te interpreteren vanaf afbeeldingen.

Lees hierover het onder NOOT opgemerkte. De verkenning van een aantal afbeeldingen levert het volgende, weliswaar niet-eenduidige, vergelijkende overzichtje op:

Gave rondboog

- * de Boddelpoort zie foto *Valkhofnieuws XVII, 3*
- * de Molenpoort, veldzijde zie foto DSTP, p.19,20 en de opmetingstekening DSTP, afb.22, p.59
- * de Wiemelpoort, hoofdboog afbeelding P.C. Christ, 1861
- * de Burchtpoort schetsje Gorissen, p.146
- * de Kraanpoort reconstructie-schets Gorissen, p.150
- * de Stevenspoort schetsje Gorissen, p.151

Licht afgeplatte boog

onder voorbehoud - zie noot

- * de St. Anthonispoort, stadszijde veldzijde-boog is ronder
- * de Wiemelpoort, nevenboog zie DSTP, afb. 2a en b; ook R.Lauwerier aq. 1841 en Arkstee, gravure 1733.
Echter: op een foto (1860) is de voorboog licht afgeplat, de hoofd-

boog

een sterke ezelsrugboog

- * de Hertogsteegspoort, stadszijde afbeelding uit 1731
- * de Molenpoort, stadszijde Arkstee, gravure 1733, doch gave rondboog op foto Gem.Arch. Nijmegen
- * de Burchtpoort afbeelding bij Arkstee, 1733

Lichte ezelsrugboog

- * de Hezelpoort zie foto DSTP, p.27
- * de Humerpoort, 1878 zie DSTP, afb.11, p.47
- * de Burchtpoort, stadszijde P.F.Peters, rond 1820 - veldzijde-boog is rond!
- * de Hertogsteegspoort, veldzijde afbeelding 1834, DSTP 15, p. 52
- * de Veerpoort schetsje Gorissen, p.149

DSTP staat voor: De Stadspoorten, serie Historisch Nijmegen in Pen en Penseel, Nijmegen, 1966

Arkstee staat voor: Nijmegen, de oude hoofdstad der Batavieren- Amsterdam, 1733

Gorissen staat voor: Stede-atlas van Nijmegen, Arnhem 1956

Noot

De interpretatie vanaf afbeeldingen is daarom hachelijk, omdat het tekenen van een poortdoorgang - zeker in zij aanzicht - het 'gevaar' van een zekere perspectivische vervorming in zich heeft. Bezien wij bijvoorbeeld de sepia-tekening van de Burchtpoort, stadszijde, door Gerrit van Druynen, waarschijnlijk naar het voorbeeld van P.F.Peters sr., dan laat van Druynen de

Hunnerpoort veldzijde detail, naar L. Doomer, omstreeks 1665

Aquarel: P. Hoos, 1995

poortdoorgang zien als een wat afgeronde, maar onmiskenbare spitsboog, waar Peters sr. een zuivere rondboog weergeeft. Dit zou meerdere schilders, tekenaars en aquarellisten parten hebben kunnen spelen... Ook het feit, dat grote druk, beschadiging, verzakking of onzuivere bouw de wellicht geplande 'zuivere rondboog' kunnen afplaten (waarvan een grote, 'doorgezakte' rondboog in de Onze-Lieve-Vrouwebasiliek te Maastricht een goed voorbeeld is), kan afwijkende boogvormen opleveren.

Hoe onregelmatig de gewelfbogen soms gemetseld waren, toont de "Doorkijk door de Ziekerpoort" van R. Lauwerier, uit 1876 (omslag-tekening De Stadspoorten). Kruisgraatgewelven zijn te zien op de "Doorkijk door de Burchtpoort op het Kelfkensbosch" - omstreeks 1820, door P.F. Peters sr. (afbeelding in DSTP nr. 5, p. 41).

Wie de diverse afbeeldingen van de Nijmeegse stadspoorten bekijkt, ontkomt niet aan de indruk, dat "der stad metzelaars" op vakkundige wijze met stenen en specie zijn omgegaan. Des te spijtiger, dat de slopershamers destijds zó grondig zijn gehanteerd, dat ons nog slechts de (gerestaureerde) Sint Anthonispoort en schamele restanten van het voormalige fort Sterreschans zijn gebleven, en muurresten van de stadswal, rondelen, de Belvédère en de Kruittoren.

De eertijds uitgebreide fortificatiën van Nijmegen zijn niet meer - maar in het naburige Lent bevindt zich nog het zgn. 'Wijnfort' aan de Waalbandijk richting Bommel: mij dunkt voor geïnteresseerden een juweeltje van behouden-gebleven fortbouw, waarbij Schr. zich nog het meest verwondert over de uiterst-vakkundige verwerking van bakstenen in rondbogen, tongewelven afgesloten door concha's (een

absoluut hoogtepunt qua constructie en uitvoering), remises en wat al niet. De Britten zouden zeggen: "Go there, and see for yourself!"

Wat er wél bewaard is gebleven: een aantal gedenksteden met teksten en beeldhouwwerk, die ooit de Nijmeegse stadspoorten sierden: U vindt ze ingemetseld in het hofje achter de Gedeputeerdenpoort naast het Stadhuis aan de Burchtstraat - de Poort is tegenwoordig geregeld open, tot veler voldoening ..

Het opmerkelijk is bekijken van oude afbeeldingen van de Nijmeegse stadspoorten levert trouwens aardige details op.

Zo zien we, dat er soms onder tegen de poortposten schamp-stenen, 'stenen-des-aanstoots', waren geplaatst, om beschadiging door de wielnaven van de karren te voorkomen: te zien op een tekening van J.F.Christ van de Hertogpoort, begin XIX-de eeuw. Ook houten palen werden daartoe gebruikt, zoals te zien valt op een andere tekening van J.F.Christ van één van de twee poortjes die toegang gaven tot de Vischmarkt, rond 1830; illustratie opgenomen in de Nijmeegse kijk- en leesverzamelband Ach Lieve Tijd, p. 233.

We zagen reeds eerder, dat vindingrijkheid geboden was bij de bouw van een stadspoort. Klein nadeel daarbij is, dat er een aantal vaktermen bij gehanteerd worden, zoals dat trouwens ook bij de vestingbouwkunde het geval is.

Zo noemt Van Schevichaven ter versterking van de stadspoorten: "voorpoorten, staketten, valhekken, slagboomen, schorten en schermen, hameijen, schotpoorten, haspels en wat niet al.." ^[1] De lezer zal zich bij enige genoemde zaken wel iets kunnen voorstellen

alhoewel : immer zorgvuldig met details omgaande, geeft Van Sch. elders in deel I een omschrijving van 'hamei': "... een slagboom, 'n draaibare houten wegversperring, of ook : alles wat tot afsluiting van een weg etc. dienstig was." [5] Posten voor het vervaardigen en het onderhoud van deze bouwsels vindt men jaarlijks verantwoord in de Nijmeegse Rekenboeken - zij geven echter geen informatie over hun functie.. Men is aldus gedeeltelijk aangewezen op visuele informatie vanaf tekeningen, aquarellen en schilderijen - en - zo die er zijn - foto's...

Zo is een valhek zichtbaar op een pentekening van de Hertogpoort-stadszijde van H.Tavenier (1876) ; palissaden zijn onder meer te zien op vestingwerk-foto's van Hertogs- en Ziekerpoort - en zeer duidelijk te zien op een minder-bekende foto van het ravelijn voor de Molenpoort ; palissaden zijn ook duidelijk te zien op een foto van de Hunnerpoort-stadszijde, en op een foto van de Molenpoort-met brug aan de veldzijde. De foto-collectie van het Gemeentearchief Nijmegen van vestingwerken en stadspoorten vóór hun sloop en verval biedt aldus een schat aan zichtbare details! Doch ook (pen)tekeningen maken ons wijzer: zo vinden we 'weererkers', uitgekraagde muurtorentjes, afgebeeld op een pentekening van L.Doomer van de Hunner- of Hoenderpoort, omstreeks 1665, met op de achtergrond de Bel vedère, van oorsprong een verdedigings-toren. Soms is maar met moeite een detail te bespeuren op een foto: is er bijvoorbeeld een zgn. 'monnik' op een stenen wal (waterkering of 'beer' genaamd), in de verte te zien aan het einde van de stadsgracht bij het bastion en de Hubertusmolen ? De foto is van 1876. [6] In roerige tijden hadden de stadspoorten

geen vaste openings- en sluitingstijden. Soms gingen ze zelfs voor onbepaalde tijd "op slot". Bij dreigend gevaar werden ze zwaar gebarricadeerd, dichtgezet of werd de ruimte tussen de voor- en de hoofdpoot met aarde opgevuld.

(aflevering 3 volgt in het volgende Valkhofnieuws)

Noten en bronvermeldingen

- [1] G.Trienekens, geciteerd in "van Gronspech tot Groesbeek", p. 7 Noot op p. 19 ; Groesbeek, 1991 - eigen uitgave Heemkundekring Groesbeek
- [2] H.D.J. van Schevichaven : Penschetsen uit Nijmegen's verleden - Arnhem, 1898 (herdruk 1966) - deel I, p. 40
- [3] foto-collectie van de vestingwerken, stadspoorten enz. : Gemeentearchief Nijmegen
- [4] Penschetsen dl I, p. 40
- [5] id., p. 108
- [6] collectie Gemeentearchief Nijmegen ; foto onlangs gepubliceerd in "De Gelderlander" van 30 - 9 - 1995 in de rubriek 'Archiefsprokkels' (over het nabijgelegen St. Jacobsgrachtje)

ERRATA - Valkhofnieuws XVII - 3
p. 107 : lees waar i.p.v. war
p.114 : wijk C moet zijn : wijk D